

Barriers to the Formation of the Strategic Alliance between the Islamic Republic of Iran and Russia: Case Study, Iran-Russia Alliance in the Syrian Crisis

Parham Ghani*

M.A. in International Relations, SIR of Ministry of Foreign Affairs, Islamic Republic of Iran

Abbasgholi Asgarian

Assistant Professor of International Relations, SIR of Ministry of Foreign Affairs, Islamic
Republic of Iran

(Date received: 5 Jul. 2020 - Date approved: 26 Apr. 2021)

Abstract

In the anarchic situation of the international system, where countries still have to rely on themselves for security and survival, the alliance approach is a desirable way to balance and neutralize threats. The Islamic Republic of Iran, due to its particular geopolitical position in Western Asia and confrontation with the ruling order after the end of the imposed war, has shifted towards a coalition-building approach. In addition, the structural pressure of the international system after the collapse of the Soviet Union, especially in recent years, has inevitably created a coalition to counter these threats. The Islamic Republic of Iran has in recent years been able to form its most successful coalition with Russia and Turkey in the Syrian crisis. However, the main question now is whether the Russian-Iranian coalition in the Syrian crisis can necessarily lead to a strategic alliance between these two countries at the regional and other levels. Examining the foreign policy goals of the two countries in the current situation shows that there is a need for a higher level of integration between the two countries to achieve such a goal.

With the end of the bipolar system and the collapse of the communist states headed by the former Soviet Union, international relations entered a new era that differed in all aspects in form and content from the previous systems. Under these circumstances, relations among countries are very different and debatable in terms of complexity and multiplicity. Now, almost three decades after the collapse of the bipolar system, although a wide range of models was designed to explain the status of the international system such as unipolar, multipolar, multipolar and hegemony, etc. these models can be boldly proposed. Experts believe that we have no definite order in the post-Cold War international relations. For this reason, many theorists of the current international system emphasize that we are in the period of transition into the multipolar order. Thus, international relations after the Cold War has

* E-mail: parham_ghani@yahoo.com (Corresponding author)

been complex and ambiguous, at least in terms of structure and form, and have not yet defined precise and efficient substantive rules. What is certain, however, is that international politics is still anarchic and that governments operate in a self-sufficient environment. Under these circumstances, and due to changes in the geometry of power, including the decline of the United States and the growing power of countries such as China and Russia, coalitions in the coming world will be very important. The Islamic Republic of Iran, as a regional power in West Asia, which faces many security challenges, should take advantage of this approach. Despite the importance of this approach, the question that every concerned international relations researcher must answer is whether the Iran-Russia alliance in the Syrian crisis can be repeated at other levels.

The principles of the foreign policy of the Islamic Republic of Iran can lead to alliances with other major powers that challenge the United States, but at the same time have different aspects that sometimes make these countries align their interests with Iran card to play against the United States.

Therefore; it is believed that cooperation of countries such as Russia and China with the Islamic Republic of Iran is limited to a certain range and these countries sometimes use Iran as a card in their relations with the West especially the United States. Russia, as a world power, has diplomatic relations with the United States and is currently in competition rather than hostility with it. So, naturally, Moscow should have more room to maneuver, but the Islamic Republic of Iran has many conflicts at all levels with the United States.

In addition; regarding Iran's opposition against Israel, it should be said that there is no similarity between the positions of the Islamic Republic and any country in the world. Perhaps the main reason for the Islamic Republic of Iran's reliance on militant groups such as Hezbollah and the popular uprising is that we have not been able to form a strategic alliance to secure our interest due to the low level of common interests with some countries such as Russia. Therefore, defensive realism is being penetrated to the region through cooperation with such groups. Iran's strategic alliance is not with countries but with non-governmental organizations.

So, in general, according to the definitions of coalition and alliance, the cooperation between Iran and Russia is a coalition, not an alliance, which, by its very nature, ends with the achievement of the two countries' initial goals, such as stabilization in Syria. A strategic alliance can be reached with this country because the level of common interests of the two countries is not so high yet. Some Russian experts have called Tehran-Moscow relations fragile and believe that Iran cannot be a reliable partner for Russia. At the same time, there are many opponents in Iran about closer proximity to Russia and mistakenly consider this proximity to be contrary to the principle of neither East nor West policy.

Thus, it is safe to say that we have not been able to reach a consensus on our national interests and priorities during the past four decades due to a variety of reasons, and until we resolve this internal problem, the prospect of forming a strategic coalition at the regional level, even with Russia does not seem very clear. The Syrian crisis and common threats felt both by Iran and Russia have shown that the principle of alliance building is not an unattainable goal and can be achieved if the convergence of interests is felt with a country like Russia.

Keywords: Alliance, Balance of Power, Coalition, International Anarchy, Self-help.

مانع‌های شکل‌گیری ائتلاف راهبردی جمهوری اسلامی ایران و روسیه؛ مطالعه موردی ائتلاف ایران و روسیه در بحران سوریه

پرهام غنی*

کارشناس ارشد روابط بین‌الملل، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه

عباسقلی عسگریان

استادیار روابط بین‌الملل، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۴/۱۵- تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۰۲/۰۶)

چکیده

در وضعیت آنارشیک نظام بین‌الملل کشورها برای تأمین امنیت و تضمین بقا باید به خود متکی باشند و برای تأمین منافع خویش گام بردارند. در چنین شرایطی رویکرد ائتلاف‌سازی روشی مطلوب برای ایجاد موازنه، خنثی کردن تهدیدها و تأمین امنیت به حساب می‌آید. فشار ساختاری نظام بین‌الملل بعد از فروپاشی اتحاد شوروی، به‌ویژه در سال‌های اخیر ایجاد ائتلاف برای مقابله با تهدیدها را اجتناب‌ناپذیر کرده است و جمهوری اسلامی ایران با توجه به موقعیت ژئوپلیتیک ویژه خود باید برای شکل‌دادن به چنین ائتلاف‌هایی گام‌های مؤثری بردارد. پرسش و مسئله اصلی امکان‌داشتن و امکان‌نداشتن به‌کارگرفتن چنین رویکردی یا چگونگی آن است. اگرچه ایران در تقابل با نظم حاکم در دوره‌هایی مانند بحران سوریه به‌سوی رویکرد ائتلاف‌سازی حرکت کرده است، این پرسش مطرح است که آیا ائتلاف ایران و روسیه در بحران سوریه می‌تواند منجر به ائتلافی دیگر در سطح منطقه و حوزه‌های دیگر شود یا خیر؟ بررسی هدف‌های سیاست خارجی دو کشور در شرایط کنونی نشان می‌دهد که برای دستیابی به چنین هدفی به سطح بالاتری از تجمیع منافع و همگرایی دو کشور نیاز است. تهدیدهای خارجی مشترک علیه منافع منطقه‌ای تهران و مسکو یک‌بار منجر به شکل‌گیری ائتلافی در بحران سوریه شده است، اما برای اینکه این ائتلاف به شکل راهبردی در حوزه‌های دیگر هم تسری یابد، دو کشور باید منافع مشترک بیشتری با یکدیگر داشته باشند. بنابراین با شرایط کنونی چنین امری میسر نیست و برای تعمیق همکاری‌ها باید تغییرهایی ایجاد می‌شود.

واژگان اصلی

آنارشی بین‌المللی، اتحاد، ائتلاف، خودیاری، موازنه قوا.

مقدمه

با پایان نظام دوقطبی و فروپاشی دولت‌های کمونیستی که در رأس آن‌ها اتحاد شوروی قرار داشت، روابط بین‌الملل وارد دوران جدیدی شد که از همه نظر، چه شکلی و چه محتوایی با نظام‌های پیشین روابط بین‌الملل متفاوت بود. در این شرایط، روابط کشورها از نظر پیچیدگی و پرشماری و بسیاری متغیرها بسیار متفاوت و بحث‌برانگیز است. اکنون با گذشت نزدیک به سه دهه از فروپاشی نظام دوقطبی اگرچه طیف گسترده‌ای از الگوهای طرح‌شده برای تبیین وضعیت نظام بین‌الملل پس از جنگ سرد مانند تک‌قطبی، چندقطبی، یک چندقطبی، هژمونی مطرح شده است، هنوز نظم مشخصی با الگوهای معین و مورد اجماع بر روابط بین‌الملل دوران پس از جنگ سرد حاکم نشده است. به همین دلیل، بسیاری از نظریه‌پردازان نظام بین‌المللی دوران کنونی را دورانی در حال گذار یا نظامی در حال شکل‌گیری و تکوین می‌دانند. بنابراین روابط بین‌الملل پس از جنگ سرد دست‌کم از نظر ساختار و شکل پیچیده و مبهم است و هنوز قواعد دقیق و مشخص و جوهری به‌عنوان یک نظام بین‌المللی کارآمد برای خود تعریف نکرده است. با این حال، مسلم است سیاست بین‌الملل همچنان در شرایط آنارشیک قرار دارد و دولت‌ها در محیطی خودیار عمل می‌کنند. در این شرایط و با توجه به تغییرهای هندسه قدرت از جمله کاهش قدرت ایالات متحد و افزایش روزافزون قدرت کشورهایمانند چین و روسیه ائتلاف‌ها در جهان پیش رو اهمیت بسیاری خواهند داشت. جمهوری اسلامی ایران نیز به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای که در منطقه غرب آسیا با چالش‌های زیاد امنیتی روبه‌رو است باید از این رویکرد بهره بگیرد. با وجود اهمیت این رویکرد هر پژوهشگر روابط بین‌الملل دغدغه‌مندی باید به این پرسش پاسخ دهد که آیا ائتلاف ایران و روسیه در بحران سوریه می‌تواند در سطوح دیگر هم تکرار شود یا خیر؟

چارچوب نظری

رویکرد ائتلاف‌سازی بر اساس نواقح‌گرایی: هنگامی که در مورد جریان اصلی حاکم بر روابط بین‌الملل صحبت می‌شود، نام نویسندگان واقع‌گرا به ذهن می‌رسد. این نظریه به دلیل دیدن واقعیت‌های نظام بین‌الملل در بین تحلیلگران و سیاست‌مداران بیشترین محبوبیت را دارد. بر این اساس، تا امروز مهم‌ترین نظریه حاکم بر روابط بین‌الملل رهیافت واقع‌گرایانه بوده است (Moshirzadeh, 2014: 72). واقع‌گرایی کلاسیک دارای اصولی مانند دولت‌محوری، قدرت‌محوری، موازنه قوا، آنارشی یا وضع طبیعی بین‌المللی و یکپارچگی و عقلانیت دولت‌ها بود که نواقح‌گرایی نیز به این مفروض‌ها وفادار ماند. با وجود این شباهت‌ها نواقح‌گرایی در عمل رهیافتی متفاوت و مستقل است که وجه تمایز آن با واقع‌گرایی کلاسیک از چند نظر قابل بررسی است. اولین تفاوت این دو نظریه در سطح تحلیل آن‌هاست. به‌طوری که واقع‌گرایی

ساختاری برخلاف نوع کلاسیک آن به مسائل با سطح تحلیل کلان یا تصویر سوم می‌نگرد که رویکردی برون به درون دارد. بنابر مفروض‌های نواقح‌گرایی که نظام‌مند است، می‌توان روابط بین‌الملل را به صورت یک نظام با ساختار دقیق و مشخص برآورد و تعریف کرد. بر این اساس این واحدهای متعامل با قواعد رفتاری معین ساختار نظام بین‌الملل است که رفتار واحدها را صورت‌بندی می‌کنند (Dehghani Firoozabadi, 2012: 33). در این ساختار آنارشیک بین‌الملل این روابط کشورها از جمله اصل موازنه قوا است که می‌تواند به روابط بین دولت‌ها نظم دهد و احتمال بروز جنگ و کشمکش را به کمترین حد برساند. در این میان یکی از رویکردهای اصلی برای برقراری موازنه در زمان احساس تهدید و خطر، بهره‌گیری از ائتلاف‌ها چه به شکل موقت آن در جهت مقابله با تهدید فوری و چه اتحاد برای مقابله با تهدیدی بالقوه است.

واقع‌گرایان تهاجمی چون جان مرشایمر^۱ معتقدند که ساختار نظام بین‌الملل سبب شده است در عمل شاهد دولت‌های زیادی نباشیم که خواستار حفظ نظم موجود باشند، زیرا این ساختار آن‌ها را ناخواسته به سوی کسب قدرت می‌کشاند. آن‌ها همچنین می‌خواهند هرگاه منافعتشان بر هزینه‌ها سنگینی کرد از این موقعیت برای کسب منافع بیشتر استفاده کنند. واقع‌گرایی تهاجمی فرض را بر این گذاشته است که هدف اصلی همه قدرت‌ها پیشینه‌سازی قدرت است. این رویکرد نشان می‌دهد که قدرت مفهومی نسبی است. به باور نظریه واقع‌گرایی تهاجمی هدف نهایی کشورها هژمونی است و تنها از این راه است که آن‌ها می‌توانند نسبت به بقای خود امیدوار باشند. مرشایمر معتقد است از آنجایی که هیچ دولتی نمی‌تواند به قدرت اصلی جهانی تبدیل شود، رقابت و جنگ میان قدرت‌های بزرگ ادامه‌دار خواهد بود (Mearsheimer, 2009: 24).

تبیین سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران براساس منطق واقع‌گرایی تدافعی:

برخلاف اندیشمندان با رویکرد تهاجمی، فرض واقع‌گرایی تدافعی این است که آنارشی بین‌الملل بیشتر اوقات خوب پیش می‌رود، یعنی امنیت چندان نایاب نیست. در نتیجه کشورها وقتی متوجه می‌شوند که امنیت چندان هم نایاب نیست رویکردی تهاجمی در پیش نخواهند گرفت و تنها در صورتی که تصور کنند تهدید خاصی علیه آن‌ها وجود دارد تلاش می‌کنند با ایجاد توازن و بازداشتن متجاوز امنیت خود را تأمین کنند. کشورهایی که رویکرد تدافعی را در پیش می‌گیرند تنها در شرایطی به تعارض‌های جدی روی می‌آورند که مشکل امنیت برایشان خیلی جدی شود. به بیان دیگر، دولت‌ها زمانی اقدام به پیشینه‌سازی قدرت خود می‌کنند که احساس ناامنی کنند. بر این اساس، حضور دولت در خارج از مرزهای ملی خود فقط در

1. John Mearsheimer

شرایط تصور ناامنی شدید صورت می‌گیرد (Barzegar, 2009: 125). با این شرایط، امنیت در نگاه واقع‌گرایان تدافعی با داشتن قدرت کافی برای برقراری موازنه برابری می‌کند و تا جایی که موازنه برقرار باشد از نظر آن‌ها امنیت نیز وجود دارد. اگر دولتی بخواهد امنیت و موازنه را برهم بزند، دیگران باید برای کسب امنیت، اقدام به افزایش قدرت و دستیابی به موازنه‌ای جدید کنند. بنابر این دیدگاه نواقح گرایانه علاوه بر اینکه ائتلاف‌سازی توجیه می‌شود، اقدام‌های ایران و سیاست خارجی جمهوری اسلامی نیز می‌تواند تبیین شود. پس از این رویکرد می‌توان برای تأمین امنیت منطقه‌ای جمهوری اسلامی استفاده کرد.

سیاست خارجی ایران نتیجه بسیاری از عامل‌ها و برخی مسائل رقابتی است: ایدئولوژی انقلاب اسلامی، درک رهبران ایران از تهدیدهای موجود، منافع ملی دیرین جغرافیای ایران همه در شکل‌گیری این سیاست خارجی تأثیر می‌گذارند. برخی از کارشناسان می‌گویند هدف سیاست خارجی ایران سرنگونی ساختار قدرت در منطقه است که ایران ادعا می‌کند به سود آمریکا و متحدانش از جمله اسرائیل، عربستان سعودی و دیگر رژیم‌های عرب مسلمان سنی است. بسیاری معتقدند حمایت ایران از شیعیان و دیگر جنبش‌های اسلام‌گرا بیشتر تلاشی برای محافظت از کشور در برابر آمریکا یا دیگر تلاش‌ها برای حمله به ایران است. به بیان دیگر، سیاست منطقه‌ای ایران و همکاری آن با جنبش‌های منطقه‌ای جنبه‌ای از ایجاد ائتلاف در جهت تلاش برای مقابله با تهدیدهای محیط پیرامونی آن است (Katzman, 2016: 1).

در حال حاضر آمریکا در کنار متحدان خود مانند اسرائیل و عربستان به دنبال شکل‌دهی به ائتلافی علیه جمهوری اسلامی ایران است. به طبع ایران نیز برای ایجاد موازنه در برابر آن باید دست به ایجاد ائتلاف با متحدان خود و بالابردن امنیت مرزهایش با رویکردهای تهاجمی بزند. شایان توجه اینکه هدف‌های سیاست خارجی ایران بیشتر تدافعی و در جهت افزایش «امنیت نسبی» کشور است؛ بنابراین برای آزمون این فرضیه، ضمن به‌کارگیری نظریه واقع‌گرایی تدافعی به تعریف یکی از رویکردهای اصلی سیاست خارجی یعنی رویکرد «ائتلاف و اتحاد» در سیاست منطقه‌ای جمهوری اسلامی می‌پردازیم و هدف آن را افزایش امنیت نسبی و رفع تهدیدها در شرایط ویژه تشدید ناامنی در مرزهای کشور می‌دانیم. واقع‌گرایی تدافعی شاید بهترین نظریه برای تبیین سیاست خارجی ایران باشد. در چارچوب این نظریه می‌توان به ائتلاف‌سازی به‌عنوان یکی از راه‌های ایجاد موازنه در راستای افزایش امنیت و جلوگیری از تغییرهای ژئوپلیتیکی منطقه اتکا کرد.

شاخص‌های واقع‌گرایی تدافعی از جمله تلاش برای حفظ امنیت نسبی خود و مبنادانستن عنصر همکاری در ماهیت سیاست بین‌الملل، ویژگی‌های اصلی دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران هستند. بنابر این دیدگاه، دولت‌ها زمانی اقدام به گسترش نفوذ و افزایش قدرت خود می‌کنند که احساس ناامنی کنند. در نتیجه، حضور دولت در خارج از مرزهای ملی فقط در

شرایط تصور ناامنی صورت می‌گیرد. هدف‌های ایران از افزایش نقش منطقه‌ای خود بعد از بحران عراق نیز بر این اساس و در چارچوب دفاع فعال و از راه حضور مؤثر در مسائل منطقه‌ای واکنشی به رفع تهدیدهای ناشی از حضور مستقیم نیروهای آمریکایی در محیط فوری امنیتی ایران و تهدیدهای ناشی از انتقال قدرت و نظم در منطقه بوده است.

در واقع، همان‌گونه که گفتیم ممکن است کشورها از توسعه تجهیزات نظامی هدف‌های توسعه‌طلبانه نداشته باشند، بلکه فقط برای بالابردن ضریب امنیتی خود در فضای آنارشیک نظام بین‌الملل این اقدام را انجام دهند، اقدامی که به‌طور کامل بر سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران از جمله تلاش برای بالابردن توان موشکی‌اش درست است. برخلاف آنچه برخی افراد و دولت‌ها تصور می‌کنند ایران به ضرورت به‌دنبال رویکرد تهاجمی نبوده است، اما این مشکل وجود دارد که این رفتار از سوی آن‌ها به‌عنوان تلاشی برای برهم‌زدن نظم موجود است. بنابراین طبیعی است که آن‌ها تلاش می‌کنند به اقدام‌های متقابل در این مورد دست زنند که نتیجه این کار چیزی جز طولانی‌شدن چرخه معمای امنیتی نیست. این همان نقطه‌ای است که رویکرد تهاجمی را از تدافعی جدا می‌کند، چرا که یک دولت تهاجمی به‌عمد امنیت دیگران را تهدید می‌کند. در حالی که دولت تدافعی به‌عمد امنیت دیگری را تهدید نمی‌کند و فقط به‌دنبال بالابردن ضریب امنیتی خود است. اکنون تلاش ایران برای تقویت محور مقاومت و توان دفاعی خودش مقابله با تهدیدهایی است که حس می‌کند. به‌نظر تهران آمریکا، اسرائیل و متحدان عرب منطقه‌ای آن‌ها در حال شکل‌دهی به ائتلافی ضدایرانی هستند. به همین دلیل، می‌کوشد ضمن افزایش قدرت خود و همکاری با کشوری مانند روسیه موازنه برقرار سازد.

در علوم سیاسی و روابط بین‌الملل ارائه تعریف دقیق یکی از الزام‌های دستیابی به پژوهش علمی است. بسیاری از این مفاهیم در فرهنگ سیاسی کشور ما به دلیل‌هایی از جمله محدودیت‌های زبان‌شناسی به اشتباه به‌جای یکدیگر به‌کار می‌روند و دقت کافی در استفاده از آن‌ها صورت نمی‌گیرد. دو واژه «ائتلاف»^۱ و «اتحاد»^۲ از این نوع مفاهیم هستند که بیشتر یکسان در نظر گرفته می‌شوند و جداکردن آن‌ها از هم نیز تقریباً دشوار است. بنابراین لازم است پیش از ورود به بحث تفاوت‌های این دو واژه را بیان کنیم. هنوز ادبیات غنی‌ای برای این مفهوم شکل نگرفته است. با این حال، ائتلاف به‌طور معمول به‌عنوان تعهدی پوشیده تعبیر می‌شود. به این معنا که هیچ تعهد رسمی میان کشورهای عضو ائتلاف صورت نمی‌پذیرد، بلکه آن‌ها تنها با هدف‌هایی موقتی مانند مقابله با یک تهدید به همکاری با یکدیگر روی می‌آورند. به بیانی دیگر، ائتلاف همکاری کنشگران گاهی حتی رقیب در برابر حریفی مشترک و برای دستیابی به منافع مشترک است (Alibabaei, 2016: 27).

1. Coalition
2. Alliance

در تعریف دیگری، ائتلاف هماهنگی رفتار و سیاست چند دولت در قالب تعهد به‌منظور ادغام وظایف خاص است. در ائتلاف، کشورها در همه مسائل با هم اجماع ندارند. نمونه‌ای از این ائتلاف را می‌توان همکاری شوروی، آمریکا و انگلیس در جریان جنگ جهانی دوم دانست (Krause and Singer, 2001: 13). به بیان دقیق‌تر، ائتلاف همکاری‌های امنیتی موقتی غیرنهادینه‌شده رسمی و غیررسمی میان دو یا چند دولت حاکم است که با شرایط خاص برای انجام وظیفه‌ای خاص پاسخی را شکل می‌دهند (Noe Oest, 2007: 1). وارن اف کیمبال^۱ از پژوهشگرانی است که تعریف دقیقی از این مفهوم ارائه می‌دهد. او ضمن ارائه تعریف جداگانه هر یک از مفاهیم یادشده یعنی اتحاد و ائتلاف، وجه تمایز هر یک از آنها را به خوبی روشن می‌کند. او تلاش مشترک اروپا علیه فرانسه در اواخر قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم را از نمونه‌های ائتلاف می‌داند. در این نمونه، کشورهای اروپایی به‌شکل کوتاه‌مدت و اغلب بدون هرگونه موافقت‌نامه کتبی تعریف‌شده، تنها در راستای هدفی کوتاه‌مدت یعنی شکست دشمن مشترک خود که فرانسوی‌ها باشند با هم همکاری کردند. از اصطلاح ائتلاف به‌ندرت استفاده می‌شود، اما همکاری شوروی و آمریکا در طول جنگ جهانی دوم علیه آلمان نازی نیز نمود دیگری از این مفهوم است، همکاری که آن را باید نه اتحاد که نوعی ائتلاف دانست (Kimball, 2017: 1).

تعریف اتحاد نیز در بین دانشمندان روابط بین‌الملل مورد مناقشه است. به‌طوری که با بررسی پژوهش‌های گوناگون به تعریف‌های بسیار متفاوتی از نظریه‌های اتحاد برخورد می‌کنیم. با این حال در همه این تعریف‌ها نقاط مشترکی وجود دارد که در آنها اتحاد را به معنای نوعی رابطه ویژه میان دولت‌ها برای رسیدن به هدف‌هایی خاص می‌دانند. اولین تعریف اتحاد مربوط به هانس مورگنتا^۲ است، او این مفهوم را شکل ویژه‌ای از همکاری‌های بین‌المللی می‌داند که با موافقت‌نامه‌ای مکتوب و رسمی میان دو یا چند دولت برای مدت معینی با هدف پیشبرد منافعشان، به‌ویژه در ارتباط با موضوع‌های امنیت ملی ایجاد شده است (Morgenthau, 2010: 309).

پیشینه پژوهش

در اینجا، پیشینه موضوع نوشتار را مرور می‌کنیم با نگاهی به کتاب‌ها و مقاله‌های دیگری که با مسئله مورد بررسی در این نوشتار مربوط هستند. بخشی از نوشته‌ها جایگاه ائتلاف‌سازی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و برخی دیگر روابط ایران و روسیه را بررسی کرده‌اند. عباس ملکی (۱۳۷۹) در مقاله‌ای با عنوان «سیر تحول روابط ایران و روسیه» ضمن

1. Varen F. Kimball
2. Hans Morgenthau

اشاره‌ای گذرا به روابط تاریخی ایران به موقعیت روسیه در عصر حاضر پرداخته است و ارزش امنیتی این کشور را در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برای ایران برمی‌شمارد. مهم‌ترین نکته امنیتی تحول‌های اخیر، ایجاد حائلی میان ایران و روسیه است که از وجوه مختلف می‌تواند برای ما مؤثر ارزیابی شود. بدین ترتیب، روابط آینده ایران در قالب دو همسایه بدون مرز طراحی می‌شود که نسبت به وضعیت پیشین بهتر است.

رحیم مسلمانیان قبادیانی و بهروز مسلمانیان قبادیانی (۱۳۸۷) در اثری با عنوان «اسنادی از روابط ایران و روسیه از صفویه تا قاجاریه» به این موضوع پرداخته‌اند که روسیه، همسایه شمالی ایران از زمان شکل‌گیری حکومت تزارها به دلیل سیاست‌های توسعه‌طلبانه و استعماری و رسیدن به آب‌های گرم خلیج فارس همواره بر روابط خود با حکام ایران تأکید ویژه داشته است. مجموعه‌ای از اسناد رسمی دولت‌مردان روسیه و ایران از عهد صفویه تا قاجار در روسیه موجود است که منبعی با ارزش برای بررسی روابط خارجی و سیاست‌های دو دولت محسوب می‌شود. این اسناد که ۱۲۱ مورد آن به فارسی منتشر و همراه با اصل روسی در کتاب حاضر گنجانده شده است از زمان شاه سلطان حسین، آخرین پادشاه صفوی تا عصر پادشاهی فتحعلی‌شاه قاجار را دربر می‌گیرد. بیشتر این اسناد نامه‌های دولت‌مردان روسی به پادشاهان یا مقام‌های سیاسی ایران در این دوره زمانی یا صورت جلسه مذاکرات میان دو کشور است.

علی امیدی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «ضرورت توجه به فشارها و فرصت‌های نظام بین‌الملل در هدایت سیاست خارجی توسعه‌گرا» سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در صد سال گذشته را با استفاده از رویکردهای مختلفی چون بی‌طرفی، انزواگرایی، نداشتن موازنه، موازنه و دیگر رویکردها بررسی می‌کند. او شباهتی میان رویکردهای متفاوت در این دوران با دوران گذشته برقرار می‌کند. به عقیده او دو رویکرد موازنه‌داشتن و موازنه‌نداشتن منفی بیشتر از دیگر رویکردهای سیاست خارجی برای ایران هزینه در بر داشته است. چارچوب نظری امیدی در این پژوهش نواقح‌گرایی تدافعی^۱ است و سیاست خارجی ایران را با این رویکرد تحلیل می‌کند. او جدا از تحلیل مسائل، نوعی نگاه تجویزی هم دارد و معتقد است که بهترین سیاست خارجی برای جمهوری اسلامی ایران به‌کارگرفتن رویکرد موازنه‌گرایی مثبت است.

مهدی سنایی و جهانگیر کرمی (۱۳۸۷) در اثری با عنوان «روابط ایران و روسیه» روابط تاریخی دو کشور را بررسی کرده‌اند. در این کتاب که بیشتر روس‌شناسان نامی ایران مقاله و مطلب دارند، روابط دو کشور ایران و روسیه و تحول‌های آنها، به ویژه در دو دهه اخیر مورد بررسی و تحلیل دقیق کارشناسان و استادان قرار گرفته است. در مقاله‌ها تنوع مضامین مرتبط با

روابط میان دو کشور و تحولات آن‌ها مد نظر قرار گرفته شده است. نویسندگان تلاش کرده‌اند تا روابط فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در سطح‌های بین‌المللی، منطقه‌ای و دوجانبه را با دقت کندوکاو و تحلیل کنند.

کارلا مونتئون (۲۰۱۴) در مقاله‌ای با عنوان «ائتلاف‌سازی در شورای امنیت سازمان ملل» اشاره می‌کند که ائتلاف‌های سیاسی در نظام بین‌الملل هنوز در نظریه‌های روابط بین‌الملل ادامه دارد. او ادعا می‌کند که شکل‌گیری و تغییرها در ائتلاف‌ها در نظام بین‌المللی در تأثیر تغییرهای قدرت چانه‌زنی و محیط چانه‌زنی در ارتباط با چرخه رهبری جهانی و تغییرهای سازمانی بلندمدت نظام سیاسی بین‌المللی شکل می‌گیرد. او حضور، شکل‌گیری و تغییر ائتلاف‌ها در نظام بین‌المللی با بررسی تغییرها در رفتار اعضای شورای امنیت را بررسی می‌کند. همچنین او دوره میان سال‌های ۱۹۹۳ تا ۲۰۱۲ را تحلیل کرده است و شکل‌گیری ائتلاف‌ها در غالب متضاد را نشانه‌های ائتلاف‌های بالقوه در ساخت و افزایش مشارکت و رقابت ناشی از تغییرها در نظام سازمانی سیستم بین‌المللی می‌داند.

یاکوب برکوویچ (۱۹۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «اتحادها در روابط بین‌الملل: جنبه‌های عملکردی و مشکلات مدیریتی» مفهوم اتحاد در قالب توافق آنزوس^۱ میان ایالات متحده، استرالیا و نیوزلند را بررسی می‌کند. او از این توافق‌نامه که در سال ۱۹۵۱ و پس از پایان جنگ جهانی دوم امضا شده است به‌عنوان نمونه کامل اتحاد و جلوتر از ائتلاف نام می‌برد. بنابراین براساس این توافق اعتقاد بر این بود پیوند عمیق و بسیار قوی که در این توافق از مسائل امنیتی فراتر رفت معیار اتحاد است.

وزن ژئوپلیتیک ایران و روسیه در سیاست خارجی یکدیگر و دیدگاه‌های موجود درباره روابط دو کشور

روسیه و ایران یکی از تباری اروپایی و نژادی اسلاو و دیگری از تباری آسیایی و نژادی غیراسلاو هستند. این دو کشور متناسب با نوع برداشت از ظرفیت‌ها و توانایی‌های خود در نظم‌سازی‌های منطقه‌ای و بین‌المللی نقش ایفای می‌کنند. به‌طور کلی تفاوت رویکردهای اعلامی و اعمالی، تغییرهای تاریخ‌سازی را در عرصه‌های تقابل یا تعامل میان دو کشور ایجاد کرده است (Jafari and Zolfaghari, 2013: 21). پس از پایان جنگ هشت ساله و روی کار آمدن دولت هاشمی رفسنجانی به مرور شرایط لازم برای همگرایی بیشتر تهران و مسکو در حوزه‌های گوناگونی چون اقتصادی و فنی فراهم شد و این اعتقاد شکل گرفت که روسیه بعد از فروپاشی اتحاد شوروی می‌تواند متحدی راهبردی و مناسب برای ایران باشد. با وجود تغییر شرایط اما باید در نظر داشت که نظام تصمیم‌گیری در روسیه کنونی برخلاف

1. ANZUS

دوران اتحاد شوروی به هیچ روی یکپارچه نبوده است. به طوری که در سه دهه گذشته این کشور متناسب با گفتمان‌های موجود، رویکردهای متفاوتی را در ارتباط با ائتلاف با دولت‌های دیگر از جمله ایران داشته است. امروز بحران سوریه و رویارویی قدرت‌های بین‌المللی و منطقه‌ای در این جنگ ژئوپلیتیکی، فرصت خوبی را برای ائتلاف دو همسایه به وجود آورده است (Sadeghi and Moradi, 2017: 154). روسیه در دستگاه سیاست خارجی ایران وزن بالایی دارد، اما بحث اینکه جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان قدرتی تجدیدنظرطلب که در نظام بین‌الملل هدف‌های خاص خود را دنبال می‌کند چه جایگاهی در سیاست خارجی مسکو دارد تا این کشور روی به ائتلاف یا بهتر بگوییم ائتلافی راهبردی با آن بیاورد نکته‌ای است که ما در این نوشتار می‌خواهیم آن را تبیین کنیم.

ملاحظات سیاست خارجی روسیه برای ائتلاف با ایران را در دو دسته ملاحظات اقتصادی و ژئوپلیتیک طبقه‌بندی می‌کنیم. ملاحظات ژئوپلیتیک، از منظر واقع‌گرایانه مشتق شده است. بر این اساس در شرایط نبود اقتدار مرکزی در سیاست بین‌الملل، دولت‌ها باید برای انجام هدف‌های ملی به خود متکی باشند. در این مفهوم، سیاست خارجی روسیه نسبت به ایران با معیار روابط با دولت‌های غربی به‌ویژه آمریکا شکل گرفته است. روسیه در پی همکاری با ایران تلاش کرده است گسترش نفوذ رقیب اصلی خود یعنی ایالات متحده را محدود و جایگاه خود در غرب آسیا را تقویت کند (Belobrov and Others, 2014: 5-12). بنابر آنچه گفتیم روسیه در دوران پوتین و به‌ویژه در چند سال اخیر و پس از بحران اوکراین با توجه به تمایلش برای احیای قدرت خود شرایط را برای نفوذ در منطقه غرب آسیا مناسب دید، با این شرایط طبیعی بود که مسکو به‌دلیل رقابت با واشنگتن منافع خود را در برخی حوزه‌ها هم‌سو با کشوری مانند ایران ببیند که هژمونی آمریکا را به چالش می‌کشد. اما این دیدگاه به ضرورت به معنای علاقه روسیه برای ایجاد یک ائتلاف راهبردی و اتحاد با ایران نیست، چرا که در حوزه‌هایی مانند روابط با رژیم صهیونیستی دو کشور اختلاف نظرهای جدی دارند و سطح همگرایی منافع بین دو طرف در بسیاری از سطوح نیز چندان در خور توجه نیست.

در مجموع با نبود تعریف یکتا و برداشت مورد اجماع از مقوله روابط راهبردی، با در نظر گرفتن داده‌های تجربی و نمونه‌های تاریخی ناظر به روابط ایران و روسیه در دوره‌های مختلف، نمی‌توان شواهد پذیرفتنی چندانی یافت تا به پشتوانه آن‌ها این روابط را در تراز روابط راهبردی طبقه‌بندی کرد. در حقیقت، ژرف‌کاوی در داده‌های تاریخی برآمده از تاریخ سیاست بین‌الملل به روشنی نشان می‌دهد که زمانی می‌توان وصف راهبردی را برای بازنمایی روابط دو یا چند دولت به‌کار برد که سطح هم‌پوشانی منافع ملی و درهم‌تنیدگی ارزش‌های حیاتی دو سوی رابطه در اندازه‌هایی باشد که تهدید علیه موجودیت، امنیت و منافع یک

طرف، به معنای تهدیدی همسان، علیه طرف دیگر باشد. با بهره‌گیری از دانش واژگان آرنولد و لفرز^۱ شاید بتوان گفت پیدایش و گسترش روابط راهبردی میان دولت‌ها هنگامی رخ می‌دهد که هم‌زمان با همسویی در قلمرو هدف‌های محیطی آن‌ها، به‌ضرورت سطح به‌نسبت بالایی از وابستگی متقابل و هم‌پوشانی در قلمرو هدف‌های تملکی نیز وجود داشته باشد (Nowruzi and Roomi, 2014: 95).

ائتلاف ایران و روسیه در بحران سوریه و هدف‌های دو کشور از حضور در این کشور

در سال‌های اخیر شاید تنها نمونه یا یکی از معدود نمونه‌های موفق ائتلاف‌سازی ایران با کشوری دیگر، ائتلاف ایران و روسیه برای حفظ اسد و مبارزه با تروریسم در سوریه باشد. البته برخی کارشناسان معتقدند ایران و روسیه هدف‌های متفاوتی را در سوریه دنبال می‌کنند. برای نمونه، ایران به دنبال ایجاد یک محور امنیتی در سراسر منطقه است، محوری که از تهران آغاز و از راه بغداد و دمشق به بیروت و فلسطین گسترش یابد. این خود می‌تواند یکی از موارد اختلاف میان تهران و مسکو باشد (Lister, 2019: 1). با وجود برخی اختلاف‌ها تلاقی موقت منافع ایران و روسیه و اجماع بر سر لزوم حفظ تمامیت ارضی این کشور، سبب شد که همکاری مناسبی بین این دو دولت شکل بگیرد. با توجه به آنچه گفتیم، هدف‌های مسکو و تهران و رویکردهای متفاوت سیاست خارجی‌شان نکته‌ای است که برای ادامه این همکاری و شاید ورود احتمالی آن‌ها به سطح ائتلاف راهبردی در سطح منطقه باید بررسی شود.

الف) زمینه همگرایی دو کشور

بحران سیاسی سوریه که ۸ سال پیش آغاز شد، به تدریج به یک جنگ داخلی خشونت‌آمیز با ابعاد منطقه‌ای و جهانی تبدیل شد. برخی از تحلیلگران، ناآرامی‌های این کشور را ادامه جنبش‌های مردمی می‌دانند و معتقدند سوریه همانند دیگر کشورهای عربی، گرفتار مشکلات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی بوده است که مردم برای رهایی از آن مشکلات، دست به اعتراض و مبارزه علیه حکومت زده‌اند. بر اساس این تحلیل، مردم خواستار حقوق اساسی خود بوده‌اند که هم‌زمان با سرکوب ارتش مواجه شده‌اند. به بیان دیگر، این افراد اعتقاد دارند که بحران سوریه فقط با حذف یکی از دو طرف حل‌شدنی است. در مقابل برخی از ناظران بر این باورند که این بحران بیش از آنکه منشأ داخلی داشته باشد، دارای ریشه‌های دخالت قدرت‌های خارجی است. به‌طوری که مشکلات داخلی سوریه عرصه و فرصتی برای بهره‌برداری و رقابت بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی شده است (Niakoui and Behmanesh,)

در این میان بدون شک باید نقش روس‌ها در بحران سوریه به شکل‌های گوناگون بررسی شود. همان‌طور که گفتیم از نظر واقع‌گرایی ساختاری، مهم‌ترین دغدغه دولت‌ها تأمین امنیت و حفظ موجودیت خود است. بعد از پایان نظام دو قطبی و ایجاد جمهوری‌های نواستقلال، افزایش حضور و نفوذ ایالات متحد در منطقه سبب شده است مسکو و تهران برای تأمین امنیت خود در شرایط جدید با یکدیگر در عرصه منطقه‌ای همکاری کنند. اکنون در منطقه مهم‌ترین رویدادی که ائتلاف این دو کشور را ممکن ساخته است، گروه‌بندی قطب‌های قدرت منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای برای مناقشه ژئوپلیتیکی بحران سوریه است (Committeri, 2012: 4).

نخست، روسیه با مطرح کردن بحران سوریه می‌خواهد بر یکی از راهبردهای اصلی سیاست خارجی خود یعنی محترم شمردن حق حاکمیت دولت‌ها و اصل مداخله‌نکردن در امور داخلی آن‌ها تأکید کند. در عمل، روس‌ها نشان داده‌اند که به تحمیل تحریم‌های اقتصادی یا تهدید به کاربرد زور که یک طرف آن آمریکا است روی خوشی نشان نمی‌دهند. از دیدگاه آن‌ها، مخالفت با عملیات نظامی آمریکا و متحدانش در سوریه از تکرار دوباره سناریوی لیبی در سطح بین‌الملل جلوگیری می‌کند؛ چرا که هرگونه مداخله‌ای می‌تواند رویه‌ای خطرناک ایجاد کند. دوم، روسیه به شدت علاقه دارد به‌عنوان قدرتی بزرگ و تأثیرگذار در سطح جهان شناخته شود تا آنجا که با اروپا و آمریکا تعامل داشته باشد، اما هم‌زمان اصول و هدف‌های خاص خود را نیز دنبال کند. این کشور همواره تأکید کرده است برخلاف آمریکا و متحدانش با قواعد خاص خود بازی می‌کند و رویکردهای منطقه‌ای و قدرت نرم چندجانبه را ترجیح می‌دهد (Sadeghi and Moradi, 2017: 163).

ایران در رویکرد خود در قبال سوریه ملاحظات مختلفی دارد که مهم‌ترین آن‌ها موضوع اسرائیل و محور مقاومت است. در واقع، جنگ سوریه نوعی رقابت و نزاع میان گروه مقاومت و کشورهای متحد آمریکا در منطقه است. سوریه برای متحدان منطقه‌ای آمریکا و به‌ویژه اسرائیل به‌نوعی سنگر اصلی مقابله با نفوذ ایران به حساب می‌آید. به همین دلیل، این کشورها کوشیدند تا بشار اسد را از قدرت حذف کنند. آن‌ها با حذف اسد می‌خواستند ضمن کوتاه کردن دست ایران، حزب‌الله و مقاومت را به‌عنوان بازوان اصلی ایران در منطقه از میان ببرند. اما ایران به سرعت برای جلوگیری از این رویداد به حمایت از ایجاد امنیت در سوریه و حفظ اسد وارد میدان شد. موضوع افزایش نفوذ و قدرت ایران در منطقه برای مقابله با تهدیدهای آمریکا و رقابت با متحدان منطقه‌ای یکی دیگر از دلایل حمایت ایران از نظام سوریه بوده است. رهبر محور مقاومت بر حفظ و برقراری آرامش در سوریه پافشاری می‌کند تا ضمن ایستادن در برابر سنی‌های افراطی از شیعیان سوریه نیز حمایت کند. همچنین محدود کردن نفوذ دشمن شماره یک ایران و به‌طور کلی غرب در منطقه و جلوگیری از

روی کارآمدن دولت زیر نفوذ آنان در سنگر محور مقاومت یکی دیگر از مهم‌ترین دغدغه‌های ایران در مورد سوریه است. به همین دلیل، تهران هرگونه انتقال قدرت در سوریه را تنها در صورتی می‌پذیرد که خود در آن نقش داشته باشد و آینده حضورش در این کشور را تضمین کند (Asgarkhani and Taghi, 2016: 17).

تضعیف محور مقاومت با حضور ایران، سوریه و حزب‌الله همواره اصلی‌ترین خواست رقیبان منطقه‌ای ایران بوده است. آن‌ها به‌ویژه عربستان به‌عنوان اصلی‌ترین رقیب در ابتدای این بحران با حمایت از گروه‌های مسلح مخالف اسد همچون ارتش آزاد سوریه یا النصره برای سرنگون کردن رئیس‌جمهور سوریه و به‌دنبال آن فشار مضاعف بر ایران تلاش می‌کنند. محور غربی-عربی می‌خواستند با ساقط کردن نظام حاکم بر سوریه نتیجه بازی را به سود خود تغییر دهند و ضمن تضعیف محور مقاومت پل ارتباطی بین دو بازگیر اصلی آن یعنی ایران و حزب‌الله را از میان ببرند (Salimi and Shariati, 2015: 71). بنابر آنچه از هدف‌های دو کشور گفتیم ایران در راستای تعریف ویژه خود سوریه را عمق راهبردی و سنگر نخست مقابله با اسرائیل می‌داند که می‌تواند محور مقاومت را به یکدیگر وصل کند. در سوی مقابل، روسیه به سوریه به‌عنوان پایگاهی برای خود در منطقه و مدیترانه می‌نگرد که می‌تواند جای پای این کشور در منطقه را در مقابل رقیب اصلی‌اش یعنی آمریکا حفظ کند. ایران و روسیه در مقابله با نفوذ آمریکا و تغییر ژئوپلیتیک منطقه در جهت طرح خاورمیانه بزرگ اشتراک نظر دارند، اما در همان حال هدف‌های متفاوتی را دنبال می‌کنند که همچنان پرننگ است.

ب) زمینه واگرایی دو کشور

رخداد بحران‌هایی همچون جنگ داخلی سوریه سبب شد منافع ایران و همسایه شمالی‌اش بیش از همیشه برهم تلافی داشته باشد. در سوی مقابل نیز موضوع کریمه و تحریم‌های اروپا و آمریکا علیه مسکو سبب شد تا دو کشور زمینه‌های همکاری بیشتری برای مقابله با آمریکا و متحدانش بیابند. با وجود این تلافی موقت منافع مسائل مهمی وجود دارد که مانعی بزرگ بر سر شکل‌گیری ائتلاف راهبردی ایران و روسیه در سطح منطقه و فراتر از بحران سوریه است. برای نمونه، دو کشور وزن ژئوپلیتیکی یکسانی در اصول سیاست خارجی یکدیگر ندارند. در روسیه هر یک از گفتمان‌های سیاست خارجی این کشور بسته به تعریفی که از امنیت و منافع به اضافه دیدگاهی که نسبت به جایگاه خود و نقش آمریکا در عرصه بین‌الملل داشته‌اند نوع رابطه خود با ایران را تنظیم کرده‌اند. از همه مهم‌تر میزان اشتراک‌های منافع مشترک دو کشور برای ایجاد ائتلاف راهبردی کافی نیست.

با بررسی اسناد امنیت ملی روسیه در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ مشخص می‌شود که کشورهای مختلف برای روسیه به شش وضعیت مختلف متحد، شریک راهبردی، شریک

اقتصادی، همکار مهم، وضعیت دوگانه و تهدید، بازنمایی و تعریف می‌شوند. ایران نیز در میانه این گروه قرار دارد و برای دولت روسیه به عنوان یک همکار مهم در برخی از حوزه‌ها و نه یک «متحد» یا «شریک راهبردی» تعریف می‌شود (Rasooli Saniabadi and Ebrahimi, 2020: 465). روسیه ایران را بازیگری جدی و بیشتر هدفمند می‌داند که نباید رفتار نسنجیده‌ای با آن داشت. در زمان هم‌سویی منافع مسکو و تهران، مانند بحران سوریه این دو کشور تعامل سازنده‌ای با یکدیگر داشته‌اند. آن‌ها ۲۰ سال پیش نیز با همکاری یکدیگر توانستند با ابزار دیپلماتیک توافق مورد مذاکره‌ای را برقرار کنند که به جنگ خونین داخلی تاجیکستان پایان داد. اوضاع این کشور از آن زمان معمولاً با ثبات بوده است. در سوریه، هر دو طرف مایل به حفظ بشار اسد برای تأمین امنیت سوریه هستند، اما سطح همکاری آن‌ها تا همین حد است.

روس‌ها می‌پذیرند که ایران باید بخشی از راهکار حل و فصل بحران سوریه در کنار دیگر بازیگران منطقه از جمله عربستان سعودی باشد. آن‌ها با احتمال به اندازه کافی واقع‌گرا هستند که درک کنند تهران مایل به حفظ نوعی ارتباط با نیروهای حزب الله است. روس‌ها این مسئله را نیز درک می‌کنند که حضور نظامی ایران و حزب الله در سوریه، به‌ویژه در نزدیکی بلندی‌های جولان، می‌تواند منبع بروز جنگ دائمی با اسرائیل باشد. بدون شک این نزاع دائمی موجب تضعیف حل و فصل سیاسی مورد نظر مسکو می‌شود. این اقدام مسکو که منافع امنیتی اسرائیل را جدی بگیرد، پیشینه دارد. روسیه در مورد حمله‌های اسرائیل به هدف‌های حزب الله در داخل سوریه نیز هرگز اعتراضی نداشته است و حتی به توافقی دوجانبه در این زمینه با تل‌آویو دست یافت، مسکو از زمان به کارگیری نیروی هوایی و پدافند هوایی خود در سوریه، از همان ابتدا با اسرائیل هماهنگ کرد تا حادثه‌ای بین نیروهای آن‌ها پیش نیاید و تاکنون نیز این همکاری مؤثر بوده است.

منافع مسکو در سوریه مشروعیت بخشی به حضور نیروی دریایی و هوایی خود در این کشور پس از حل سیاسی بحران سوریه است. با توجه به تداوم حضور عملیاتی نیروهای خارجی در سوریه، آینده این کشور نامشخص است. پس از حل و فصل این بحران، از نظر مسکو همه طرف‌ها باید این کشور را ترک کنند. به استثنای روسیه که مجوز استقرار پایگاه را از دولت سوریه گرفته است. این پیش‌بینی به‌طور کامل غیرواقع‌بینانه است که روسیه به دلیل ایجاد روابط مثبت با دولت آمریکا یا حتی برقراری روابط بهتر با اسرائیل، ایران را کنار بگذارد، اما در همان حال برعکس این هم ممکن نخواهد بود. روسیه همچنان به دنبال منافع خود در غرب آسیا خواهد بود که این امر مستلزم حفظ روابط کارآمد با همه بازیگران بزرگ از جمله ایران و عربستان است. همچنین مسکو درک دقیقی از موارد موازنه حساس در منطقه نیز دارد که نباید مختل شود. از این نظر، روسیه وضعیت اسرائیل را درک می‌کند و در این زمینه با ایران اختلاف نظر جدی دارد (Trenin, 2017: 1).

بدون تردید در مثلث ایران، روسیه و اسرائیل، روسیه امکان بازیگری، ابتکار و وسعت عمل بیشتری نسب به دو بازیگر دیگر دارد؛ چرا که ایران و اسرائیل، همواره می‌کوشند روسیه را در مسیر سیاست خارجی خویش حفظ کنند. در عمل این روسیه است که قواعد بازی سیاسی را نسبت به هر دو طرف تعیین می‌کند (Roomi, 2017: 62). در این میان، این پرسش مطرح می‌شود که آیا روسیه می‌تواند شریک مطمئنی برای ایران کنونی باشد؟ مسکو به عمق ژئوپلیتیکی، همچنین نفوذ معنوی ایران در منطقه آگاه است و می‌داند حل مسائل منطقه غرب آسیا بدون همکاری با ایران ممکن نیست. با این همه و با وجود منافع و اشتراک‌های ژئوپلیتیکی، اقتصادی، نظامی، راهبردی و حتی فرهنگی میان دو کشور هنوز راهبرد عملی ثابت و مشخصی از دو کشور به‌ویژه از سوی روسیه برای ایجاد یک ائتلاف راهبردی با ایران دیده نشده است (Alavian and Hasan Nia Rami, 2019: 431). برای پاسخ به چرایی شکل‌نگرفتن این ائتلاف راهبردی همه مواردی که گفتیم باید مورد استناد و بررسی قرار گیرد و نگاهی جامع به هدف‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران داشته باشیم. ذات روابط بین‌الملل به‌گونه‌ای است که اعتماد در آن جایگاه مستحکمی ندارد. همه کشورهای براساس منافع ملی خود باید روابطشان را با دیگر دولت‌ها تنظیم کنند. پس اینکه تصور کنیم می‌توان به روسیه یا هر کشور دیگری در این عرصه اعتماد کرد، تصویری بسیار نادرست و مخالف با اصول روابط بین‌الملل است. جمهوری اسلامی ایران برای برقراری روابطی متوازن یا بهره‌گیری از سیاست ائتلاف و اتحاد باید ضمن فعال‌کردن بیشتر دیپلماسی خود به درک مشترکی با بسیاری از کشورها دست یابد.

نباید از یاد ببریم کشورهایی مانند روسیه و چین با وجود تضاد منافی که با آمریکا و غرب دارند بخش مهمی از اقتصاد جهانی را شکل می‌دهند و در بسیاری از نهادهای بین‌المللی نقشی پررنگ دارند، نهادهایی مانند اف‌ای‌تی‌اف که هنوز در کشور ما معمایی حل‌نشده‌ای به‌نظر می‌رسند. جمهوری اسلامی ایران نخست پیش از هرچیز باید به درک مشترکی در داخل درباره روابط بین‌المللی برسد. سپس سیاست خارجی خود را متنوع‌تر سازد تا بدین شکل امکان سوءاستفاده کشورهای مانند روسیه از میان برود. تا زمانی که این تعارض‌ها در سیاست خارجی ایران و بحران‌هایی مانند پرونده هسته‌ای حل نشود نمی‌توان انتظار روابطی به‌نسبت قابل اعتماد را با مسکو داشت. ضمن اینکه پیشینه سیاست خارجی مسکو نشان می‌دهد این کشور همواره علاقه‌مند به داشتن روابطی مطلوب و متنوع با همه طرف‌ها است. پس این باور که می‌توان از روسیه در رقابت با کشورهایی مانند عربستان یا اسرائیل بهره برد، درست نیست.

نتیجه

اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران اگرچه می‌تواند، سبب به‌وجود آمدن زمینه‌های ائتلاف با دیگر قدرت‌های بزرگ باشد که ایالات متحده آمریکا را به چالش می‌کشند، جنبه‌های متفاوتی دارد که سبب می‌شود این کشورها گاهی در راستای منافع خود با کارت ایران در مقابل ایالات متحده آمریکا بازی کنند. از این رو، این باور وجود دارد که همکاری کشورهای روسیه و چین با ایران در محدوده مشخصی است و این کشورها در مواقعی از ایران به‌عنوان کارتی در روابط خود با غرب و آمریکا استفاده می‌کنند. روسیه به‌عنوان قدرتی جهانی با آمریکا روابط دیپلماتیک دارد و بیش از آنکه با این کشور دشمنی داشته باشد در حال حاضر تعارضی از جنس رقابت دارد، بنابراین طبیعی است که قابلیت مانور بیشتری داشته باشد، اما ایران برخلاف کرملین، آمریکا را نه یک رقیب که به‌عنوان دشمن شماره یک خود تعریف می‌کند که تعارض‌های بسیاری در همه سطح‌ها با آن دارد. همچنین در مورد موضع ایران علیه اسرائیل نیز هیچ مشابهتی میان مواضع ایران با هیچ کشوری در جهان وجود ندارد. شاید اصلی‌ترین دلیل اتکای جمهوری اسلامی ایران به گروه‌های شبه نظامی چون حزب‌الله و حشد الشعبی نیز این باشد که ایران به دلیل سطح پایین اشتراک منافی که با برخی کشورها مانند روسیه دارد، نمی‌تواند برای تأمین امنیت خود ائتلاف راهبردی ایجاد کند و براساس منطق واقع‌گرایی تدافعی مجبور به نفوذ در سطح منطقه آن‌هم از راه همکاری با چنین گروه‌هایی است. در واقع، ائتلاف راهبردی ایران نه با کشورها که با سازمان‌های غیردولتی صورت می‌پذیرد.

با توجه به تعریف‌های ائتلاف و اتحاد، همکاری ایران و روسیه یک ائتلاف است نه اتحاد که با توجه به سرشت آن با دستیابی به هدف‌های اولیه دو کشور چون برقراری ثبات در سوریه پایان می‌پذیرد. همچنین هیچ تضمینی وجود ندارد که بتوان به یک ائتلاف راهبردی یا اتحاد با این کشور دست یافت، چرا که سطح اشتراک منافع دو کشور هنوز آن‌قدر بالا نیست. برخی کارشناسان روس روابط تهران و مسکو را شکننده دانسته‌اند و اعتقاد دارند که ایران نمی‌تواند شریک مطمئنی برای روسیه باشد. هم‌زمان در ایران نیز مخالفان بسیاری در مورد نزدیکی بیشتر به روسیه وجود دارند و به اشتباه این نزدیکی را مغایر اصل نه شرقی نه غربی می‌دانند. مصداق این تعبیر را هم در ماجرای استفاده روس‌ها از پایگاه نوژه و انتقادهای آن شاهد بودیم. برخی استفاده روسیه از پایگاه همدان را اتفاقی نابخشودنی و خلاف قانون اساسی دانستند. در حالی که برای اشتراک منافع و همگرایی بیشتر چنین همکاری‌هایی اجتناب‌ناپذیر است.

با این شرایط می‌توان گفت در طول این چهار دهه به دلیل‌های متعددی ایران توان به اجماع رسیدن بر سر تعیین منافع و اولویت‌های ملی خود را نداشته است و تا زمانی که این

مشکل داخلی حل نشود، چشم‌انداز شکل‌دادن به ائتلافی راهبردی در سطح منطقه حتی با روسیه چندان روشن به نظر نمی‌رسد. بحران سوریه و تهدیدهای مشترک میان ایران و روسیه نشان داد که اصل ائتلاف هدفی دور از دسترس نیست و در صورت وجود تهدیدهای مشترک یا همگرایی منافع می‌توان به این مهم دست یافت، اما همچنین برای آنکه ائتلاف‌های راهبردی در سطح‌های دیگر منطقه‌ای با کشوری مانند روسیه شکل بگیرد باید منافع دو کشور بیش از پیش با هم گره بخورد.

References

- Alavian, Morteza and Leyla Hasan Nia Rami (2019), "Iran's Position in Russian Foreign Policy by Emphasizing Neo-Eurasianism", **Central Eurasia Studies**, Vol. 12, No. 2, pp. 419-434 [in Persian].
- Alibabaei, Gholamreza (2016), **A Dictionary of Politics and International Relations**, Tehran: Ashian [in Persian].
- Asgarkhani, Abu Mohammad and Abdul Salam Taghi (2016), "Comparative Study of Iranian and Turkish Foreign Policy on the Syrian Crisis from 2010 to 2015", **Specialized Journal of Political Science**, Vol. 12, No. 37, pp. 7-40 [in Persian].
- Barzegar, Kayhan (2009), "Iran's Foreign Policy from the Perspective of Defense and Aggressive Realism", **Foreign Relations**, Vol. 1, No. 1, pp. 113-153 [in Persian].
- Belobrov, Y. Y. and Others (2014), "Modern Russian-Iranian Relations: Challenges and Opportunities", **Russian International Affairs Council (RIAC)**, pp. 21-27, Available at: <http://russiancouncil.ru/common/upload/WP14Russia-Iran-En.pdf>, (Accessed on: 18/2/2020).
- Bercovitch, Jacob (1988), "Alliances in International Relations: Aspects of Performance and Problems of Management", in: **ANZUS in Crisis**, UK: Palgrave Macmillan, pp. 6-28.
- Committeri, Camilla (2012), "When Domestic Factors Prevail upon Foreign Ambitions: Russia's Strategic Game in Syria", **International Affairs Institute (Istituto Affari Internazionali)**, Working Papers No. 12, Oct. 26, Available at: <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1226.pdf>, (Accessed on: 8/9/2019).
- Dehghani Firoozabadi, Seyed Jalal (2012), "Realism and Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran", **Foreign Policy**, Vol. 26, No. 1, pp. 31-54 [in Persian].
- Jafari, Ali akbar and Vahid Zolfaghari (2013), "Iran-Russia Relations, Convergence or Divergence?", **Central Eurasia Studies**, Vol. 6, No. 12, pp. 21-40 [in Persian].

- Karami, Jahangir and Mehdi Sanai (2008), **Iran-Russia Relations**, Tehran: Iras [in Persian].
- Katzman, Kenneth (2016), **Iran's Foreign Policy**, Washington, D.C.: Congressional Research Service.
- Kimball, Warren F. (2017), "Alliances, Coalitions, and Ententes", Available at: <https://www.americanforeignrelations.com/A-D/Alliances-Coalitions-and-Ententes.html>, (Accessed on: 14/10/2019).
- Krause, Volker and J. David Singer (2001), "Minor Powers, Alliances, and Armed Conflict: Some Preliminary Patterns", in: Reiter and Gartner (eds.), **Small States and Alliances**, Heidelberg: Physica-Verlag, pp. 15-23.
- Lister, Charles (2019), "Russia, Iran, and the Competition to Shape Syria's Future", Available at: <https://www.mei.edu/publications/russia-iran-and-competition-shape-syrias-future>, (Accessed on: 20/4/2021).
- Maleki, Abbas (2000), "The Evolution of Iran-Russia Relations", **Quarterly Journal of Strategic Studies**, Vol. 3, No. 9, pp. 19-30 [in Persian].
- Mearsheimer, John (2009), **The Tragedy of the Politics of the Great Powers**, Translated by Gholam Ali Cheginizadeh, Tehran: Office of Political Studies and International Affairs, Ministry of Foreign Affairs of IRI [in Persian].
- Monteleone, Carla (2014), "Coalition Building in the UN Security Council", **Sage Journals**, Vol. 29, Issue 1, pp. 45-68.
- Morgenthau, Hans J. (2010), **Politics among Nations**, Translated by Homeira Moshirzadeh, Tehran: Office of Political Studies and International Affairs, Ministry of Foreign Affairs of IRI [in Persian].
- Mosalmanian Ghobadiani, Rahim and Behrooz Mosalmanian Ghobadiani (2008), **Documents on Iran-Russia Relations from Safavid to Qajar**, Tehran: Ministry of Foreign Affairs of IRI [in Persian].
- Moshirzadeh, Homeira (2014), **Transformation in International Relations Theories**, Tehran: SAMT [in Persian].
- Niakoui, Seyed Amir and Hossein Behmanesh (2012), "Opposing Actors in Syrian Crisis: Goals and Approaches", **Foreign Relations**, Vol. 4, No. 4, pp. 97-137 [in Persian].
- Noe Oest, Kajsa Ji (2007), "The End of Alliances Theory?", Institut for Statskundskab, Arbejdsrapport 2007/03, Copenhagen University, p. 13, Available at: <https://docplayer.net/339784-The-end-of-alliance-theory.html>, (Accessed on: 5/8/2019).
- Nowruzi, Nurmohammad and Farshad Roomi (2014), "Russian Perspective on Iran-Russia Relations", **Iranian Journal of International Politics**, Vol. 3, No. 1, pp. 93-117 [in Persian].

- Omidi, Ali (2012), "The Need to Pay Attention to the Pressures and Opportunities of the International System in Guiding Developmental Foreign Policy", **Proceedings of the National Conference on Developmental Foreign Policy**, Tehran: Strategic Research Center of the Expediency Council [in Persian].
- Rasooli Saniabadi, Elham and Fatemeh Ebrahimi (2020-21), "The Study of How Russia Represent "the Others" in National Security Documents with Emphasis on Iran (2000- 2018)", **Central Eurasia Studies**, Vol. 13, No. 2, pp. 465-489 [in Persian].
- Roomi, Farshad (2017), "A Perspective on the Strategicization of Relations between Russia and the Zionist Regime during the Putin Era (Looking at the Interests of the Islamic Republic of Iran)", **Journal of Defense Policy**, Vol. 25, No. 100, pp. 39-73 [in Persian].
- Sadeghi, Seyed Shamseddin and Samira Moradi (2017), "Analysis of the Iran-Russia Coalition in the Light of the Syrian Crisis", **Central Eurasia Studies**, Vol. 10, No. 1, pp. 153- 170 [in Persian].
- Salimi, Hossein and Mojtaba Shariati (2015), "National Interests of the Islamic Republic of Iran; Continuation or Cessation of Support for the Current Syrian Regime?", **Journal of Defense Policy**, Vol. 23, No. 89, pp. 71-106 [in Persian].
- Trenin, Demitri (2017), "How does Russia Position itself between Iran and Israel in the Middle East?", Available at: <http://carnegie-mec.org/diwan/68257?lang=en>, (Accessed on: 15/7/2019).